

ČINITELJI ZBIVANJA HRVATSKOG POKRETA 1848. U KRIŽEVCIMA I KRIŽEVAČKOJ ŽUPANIJI

Mr. sc. JELENA BOROŠAK-MARIJANOVIĆ
Hrvatski povijesni muzej
Matoševa 9
HR - 10000 Zagreb

Pregledni članak
Review articles

Primljeno/Received: 29. 01. 2009.
Prihvaćeno/Acceptet: 30. 01. 2009.

Temeljni zadatak rada bilo je istražiti tko su prema pisanju Narodnih novina bili činitelji zbivanja hrvatskog pokreta 1848. u gradu Križevcima, sjedištu Križevačke županije. Odnosno, kako su zbivanja i činitelji zabilježeni na stranicama Gajevih novina, tj. kako su o tome pisale Narodne novine. U radu se prate tijek i značajke svekolikih društveno-političkih zbivanja u Križevcima i Križevačkoj županiji u vrijeme revolucionarne godine. Pri tome u Narodnim novinama nije bilo jednostavno ni lako analizirati odabrane članke, sistematizirati obavijesti i dosljedno ih grupirati prema sadržajnoj problematici, budući da članci u pravilu sadrže podatke koji se odnose na više tema.

Ključne riječi: Hrvatski pokret, godina 1848., Narodne novine, Križevci

Uvodne napomene

Tijekom 1848. u *Novinama dalmatinsko-horvatsko-slavonskim*, kako su se Gajeve novine službeno zvale, objavljeno je 19 članaka i vijesti tematski vezanih uz Križevce i Križevačku županiju. Njihovi su autori: križevački advokat i učitelj Andrija Uhernik, Mirko Bogović i Ljudevit Vukotinović, koji se ponekad potpisuje inicijalima, odnosno pseudonimom, te Antun Nemčić i Aleksandar Fodroci. Novine su početkom 1848. izlazile dva puta tjedno; uglavnom srijedom i subotom, da bi od ožujka te godine počele izlaziti tri puta tjedno, i to utorkom, četvrtkom i subotom.

Članci koji su predmet ovog razmatranja objavljeni su u okviru raznih novinskih rubrika: Hrvatska i Slavonija, Glasonoša-domaće vijesti te Vijesti s ratišta. S obzirom na temu, članke je moguće grupirati u dvije osnovne skupine:

A) Prva, koja obuhvaća članke vezane uz sjednice Gradskog magistrata i županijske skupštine (spravišta), a odnosi se na razdoblje do saziva prvog hrvatskog nestaleškog sabora.

B) Druga skupinu članaka, koji se odnose na obavijesti o ustrojavanju gradskih i narodnih straža, o razvoju hrvatsko-mađarskog sukoba i rata s Mađarima.

Pri analizi novinskih obavijesti naročita pozornost usmjerena je na članke koji s jedne strane ilustriraju narodnjačku orijentaciju Križevačke županije kao i one novinske vijesti koje daju naslutiti da su postojala nesuglasja u okviru vođenja politike Gradskog magistrata predvođenog sucem Gašparijem i dijela liberalnog građanstva.

U sklopu sagledavanja povijesne problematike hrvatskoga pokreta 1848. i naznačene teme, valja definirati osnovno obilježje Programa hrvatskog pokreta 1848. godine, a to je borba za samostalnost i cjelovitost Hrvatske te, neovisno od Ugarske, njezino preuređenje na federalističkom principu u duhu liberalnih načela, ali u sklopu Monarhije.

U to je vrijeme slobodni kraljevski grad Križevac sjedište Križevačke županije koja se uz Zagrebačku i Varaždinsku nalazila u sklopu Banske Hrvatske i koja je, jedina od hrvatskih zemalja, raspolagala nekim oblicima vlastita politi-

čkog života u okviru djelovanja institucije bana i Hrvatskog sabora.

Činitelji zbivanja hrvatskog pokreta 1848.

A) Članci o sjednicama križevačkog Gradskog magistrata i županijskih skupština do saziva prvog hrvatskog nestaleškog sabora.

Prvi članak objavljen je u rubrici "Domaće vijesti" pod naslovom: "Iz Križevacah 3. veljače" i potekao je iz pera A. Uhernika i predstavlja detaljan izvještaj s izvanredne skupštine Križevačke županije koja je bila održana 1. veljače 1848. godine.¹ Njezino održavanje potaknule su rasprave vođene na zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru u Požunu, a bile su vezane uz pitanje upotrebe mađarskog jezika, odnosno uz pitanje uvođenja hrvatskog jezika kao službenog jezika prema zaključku Hrvatskog sabora iz listopada 1847. godine. Sudionici skupštine bili su: kraljev savjetnik i prvi podžupan Ivan Zidarić, koji je otvorio spravište "krepkim latinskim govorom" te veliki sudac Ljudevit Vukotinović, koji je u svom govoru istaknuo opasnost od rastućeg mađarskog nacionalizma proročanskim riječima: "*pravica je na našoj strani, jer mi nikoga ne napadamo, nikomu ništa neotimljemo, nego samo naše branimo*". U skupštini su aktivno sudjelovali i prisjednik Sudbenog stola Eduard Zdenčaj, Antun Nemčić, veliki bilježnik Franjo Žigrović, kao i bilježnik Banskog stola Matija Mrazović, koji je održao "*logičan i lep govor za uvođenje narodnog jezika u domaće poslove*". Spravište je rezultiralo reprezentacijom vladaru koju je sastavio Žigrović sa zahtjevom da se imenuje ban i uvede narodni jezik u javni život.

Novinske vijesti koje se odnose na sjednice magistrata i izvješća županijskih skupština u razdoblju do saziva Hrvatskog sabora u lipnju 1848. donose odluke o upotrebi narodnog jezika kao službenog, o oblicima izražavanja domoljublja i isticanja nacionalne simbolike.

Slijede ih članci u kojima se zahtijeva obnova teritorijalne cjelovitosti, razdruženje od Ugarske, zahtijeva izbor poklisara/zastupnika za Hrvatski

sabor i njegov saziv, kao i imenovanje bana. U sklopu te grupe članaka treba izdvojiti vijest da je već 11. veljače gradski magistrat prema pisanju Uhernika (br. 15. od 16. veljače) donio odluku da se izvještaji gradskih činovnika i zapisnici odbora pišu na narodnom jeziku.² Tu odluku opetovano potvrđuje Gradski magistrat na sjednici 13. i 14. ožujka 1848. godine. Tada Gradsko vijeće pod predsjedanjem Teodora Bošnjaka donosi nekoliko važnih odluka: npr. odluku da se Metel Ožegović, poklisar na zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru u Požunu, u znak zahvalnosti za obranu hrvatskih nacionalnih interesa proglasi počasnim građaninom Križevaca, kao i da se za urešivanje županijske zgrade nabavi njegov portret. Istodobno je naveden zaključak da se mjesečno održavaju sjednice i dr.

U vezi isticanja nacionalnih boja i općeg domoljubnog raspoloženja koje je u drugoj polovici ožujka zahvatilo područja triju hrvatskih županija, ilustrativan je članak Uhernika koji 28. ožujka između ostalog piše "*...i mi smo taki metnuli narodne znake trobojnu verpcu na šešire i kape...*", a kao perjanice narodnih događanja u Križevcima članak spominje Lj. Vukotinovića, Franju Žigrovića i Marcela Kieпча.³

U odnosu na "Narodna zahtijevanja" od 25. ožujka potrebno je naglasiti da je gore spomenuta sjednica križevačkog Gradskog magistrata (28. ožujka) bila prva hrvatska oblast koja je na prijedlog Lj. Vukotinovića odbila priznati mađarsku vladu i pozdravila Jelačićevo imenovanje. U tim, mogli bismo ih nazvati "Križevačkim narodnim zahtijevanjima" objavljenim 29. ožujka se kaže da je poglavarstvo grada Križevaca zaključilo: "*da se sazove sabor i pozovu predstavnici dalmatinskih oblasti, zatraži ukinuće Vojne krajine, priključenje Dalmacije, potvrdi imenovanje Jelačića banom, te zatraži povratak graničara i uvođenje narodnog jezika u javni život.*"⁴

U ovoj skupini članaka svakako treba izdvojiti onaj pod naslovom: "Dopis iz Križevacah 26. travnja" koji izvještava o narodnoj skupštini Križevačke županije na kojoj su bili izabrani

1 Narodne novine, XIV/1848. od 3. veljače 1848.

2 Narodne novine, XIV/1848., od 16. veljače 1848.

3 Narodne novine, XIV/1848., od 28. ožujka 1848.

4 Narodne novine, XIV/1848., od 29. ožujka 1848.

predstavnicu u Bansku konferenciju sa zadaćom pripreme Hrvatskoga sabora. Tekst završava trima "gorućim željama" za: 1. Sjedinjene "trih sestara" i vojne krajine; 2. razdruženje ovih kraljevinah od Ugarske u administrativnom obziru; 3. "Da se čitavi puk u budućem našem državnom saboru na temelju broja pučanstva predstavlja".⁵

B) Članci o održanim županijskim skupštinama i sjednicama Gradskog magistrata s obavijestima o ustrojavanju gradskih i narodnih straža, o razvoju hrvatsko-mađarskog sukoba i rata s Mađarima.

Od 14. ožujka, nakon što je vladar dekretom spontano dopustio osnivanje Gradske straže po hrvatskim gradovima, stasala je ideja o narodnoj straži kao samostalnoj nacionalnoj vojsci izražena kroz Narodna zahtijevanja u točki 17. Njihovu organizacijsku strukturu i njezine zadatke razradio je polovicom travnja Ljudevit Vukotinović u programatskoj knjižici "Nêkoja glavna pitanja našeg vremena", dakle u trenutku kada hrvatsko-ugarski ratni sukob još nije bio izgledan (Vukotinović će tijekom svibnja i lipnja 1848. odigrati značajnu ulogu u organizaciji narodnih straža; on je bivše kmetove u Moslavini organizirao u posebnu jedinicu). Upravo u Križevačkoj županiji su bili poduzeti prvi koraci na stvaranju narodnih straža i to prije nego što je ban Jelačić 15. i 16. svibnja izdao prve banske naredbe o organiziranju seoskih straža i banderijalne vojske. Križevačka velika narodna skupština 11. svibnja donijela je zaključak da se za službu u narodnoj straži popišu sve osobe između 20 i 50 godina starosti, a iz Podravine da se podigne posebna jedinica slobodnjaka.⁶

Pri tome je Županija razradila čitav sustav vojno-obrambenih mjera za zaštitu granice. Ta se skupština, koja prvi puta nije staleška jer joj je uz časnike, vlasteline, suce i crkvena lica, nazočilo i 160 seljaka, odvijala u duhu narodnosti i slobode, ali i nagovještaja budućeg ratnog sukoba riječima: "Oružje! Oružje ječi po križevačkoj gradomedji". Ujedno je Skupština izrazila i zahtjev za ujedinjenjem hrvatskih kraljevina i cijelog slavenskog juga te neprihvatanje odluka mađarske vlade.

Gotovo istodobno, prema članku A. Uhernika objavljenom *Novinama* od 16. svibnja, "narodni odbor Križevačke županije" na sjednici 14. svibnja je zaključio da daje apsolutnu podršku banu, traži razdruženje od Ugarske, traži ujedinjenje hrvatskih zemalja, izborni red za Sabor.⁷

Na temelju broja pučanstva, a s obzirom na opasnost od mađarskih upada, treba ustrojiti vojsku koju bi vježbao umirovljeni kapetan Koritić. Tada je zaključeno da tročlani odbor: F. Žigrović, Slavoljub Štriga i Aleksandar Fodroci o navedenim odlukama izvijesti bana.

O stavu Križevačke županije prema proglašavanju komesarijata koja je prva reagirala na imenovanje generala Hrabrowskog, *Novine* su izvijestile očitovanjem, tj. ne prihvaćanjem generala Hrabrowskog komesarom za Hrvatsku izjavljujući "...da u sadašnjem stanju ne možemo nikakvoga komesara priznati, ne samo zato, jer uzdržanje mira i poretka pripada palatinu u Ugarskoj, a u Hrvatskoj i Slavoniji isključivo banu, nego i zato jer deržimo ... i mi izjavljujemo, da ćemo u neočekivanom slučaju ako bi vam se ipak svidilo u našu zemlju s vojskom i uz pratnju magjarskih sbirrih stupiti, upotrebiti sve sile da našu narodnu nezavisnost neoskvrnjenu uzderžimo."⁸

U tom smislu zanimljivo je i očitovanje, u istom broju *Novina*, tada prvog podžupana Ivana Zidarića da ne prihvaća svoje imenovanje križevačkim županom od strane mađarske vlade, jer ga na tu funkciju nije predložilo pučanstvo Županije, ni imenovao ban.⁹

Budući da je ban Josip Jelačić u svibnju 1848. izdao naredbe o organizaciji narodnih straža i banderijalnoj vojsci, u Križevačkoj županiji bilo je popisano 6.000 bivših kmetova. Organiziranje, tj. popunjavanje narodne vojske nastavilo se tijekom srpnja i kolovoza te godine. U tom smislu zanimljiv je anoniman članak od 26. kolovoza koji ilustrira atmosferu u gradu i ponašanje ljudi uoči ratnog sukoba.¹⁰ Nepotpisani autor konstatira da je grad u stvari vojarna slabo opremljene bolehljive i gladne vojske za koju je, da bi se prehranila,

5 Narodne novine, XIV/1848., od 26. travnja 1848.

6 Narodne novine, XIV/1848., od 18. svibnja 1848.

7 Narodne novine, XIV/1848., od 16. svibnja 1848.

8 Narodne novine, XIV/1848., od 20. svibnja 1848.

9 Narodne novine, XIV/1848., od 20. svibnja 1848.

10 Narodne novine, XIV/1848., od 26. kolovoza 1848.

potrebno sagraditi pekaru, te da je "pola županijske zgrade pretvoreno u špital". Spominje rivalitet između Gradskog magistrata i županijske uprave u priznavanju angažmana oko zbrinjavanja vojske. Navodi protivljenje nekih građana, poput krojača Šmita i "peneznika" Forgača, da djeluje gradska narodna straža te se zalažu za njezino raspuštanje. Kao pozitivan primjer ističe 60-godišnjeg kapetana Josipa Kamenjaka koji vježba četu slobodnjaka, i koji je vlastitim sredstvima nabavio konjsku opremu.

Križevački magistrat pristupio je osnivanju Narodne gradske straže u ožujku, ali se nije previše trudio u razvijanju te institucije, a ponekad je u vezi nacionalnog pitanja zauzimao neutralno, a ponekad i neprijateljsko držanje. Nositelj te politike bio je gradski sudac Ivan Gašpari, koji je više od 30 godina bio na čelu Magistrata, pa čak i naginjao mađaronima. Protiv te konzervativne politike gradske uprave ustala je opozicija, no ona je u okolnostima pripreme ratnog sukoba tijekom ljeta bila nadvladana od Gašparija, uz kojeg je stalo građanstvo, koje je zbog bojazni da će morati u rat, radije raspustilo Narodnu gradsku stražu i odlučilo ponovno ustrojiti stari "Burgerchor". O tome piše Aleksandar Fodroci u *Narodnim novinama*.¹¹ Između ostalog navodi da u Križevcima vlada "zločesti duh", a narodna straža ne vježba "jer mudri robovi Metternicha svako vežbarenje za smešno derže" i u tom smislu apostrofira izvjesnog Forgača (inače gradskog blagajnika i Gašparijevog čovjeka). Na kraju članka Fodroci apelira na bana da imenuje opunomoćenika koji će djelovati u skladu s politikom Bojnog odsjeka. Početkom rujna novine pišu o raspoloženju u gradu, raznim spletkarenjima i sve manjem broju časnih ljudi kojima je u interesu obrana domovine zbog čega je čak banski povjerenik Ivan Kukuljević proveo istragu.

Prve seljačke narodne straže bile su postavljene na dravsko-murskom kordonu početkom rujna 1848. u trenutku Jelačićeva prelaska preko Drave. U vezi s tom situacijom zanimljiva je obavijest pod naslovom: "Iz Ludbrega" o gostoljubivosti Križevčana, naročito upravitelja županije Zidarića i plemkinje iz obitelji Inkey. Vijest je u *Novine*

poslao zapovjednik/četnik Kamenjak, a opisuje i doček dvije vrbovečke satnije konjanika na propuтовanju u Križevcima. (Zidarić i Inkeyeva vojsci su u prolazu darovali i nekoliko vedara vina!).¹²

Narodne straže sastavljene od seljaka činile su osnovni vojni potencijal Banske Hrvatske, na temelju njihova razmještaja i ustroja mogu se okarakterizirati kao županijska vojska organizirana po kotarevima u čete ili bataljune, na čelu s kotarskim sucem. Bojni odsjek Banskog vijeća bio je središnje tijelo za upravljanje narodnom vojskom. Lj. Vukotinović i Mirko Bogović zauzimali su istaknuta mjesta u Bojnom odsjeku i njegovu Odboru za obranu domovine.

Za povijest Križevaca naročito je zanimljiv članak koji opisuje narodne čete Križevačke županije, ističe njihovu uvježbanost i imena zapovjednika prilikom njihova prolaska kroz grad početkom listopada; u toj se vijesti navodi da Vukotinović zapovijeda cjelokupnom narodnom vojskom Križevačke županije koja broji 3.000 momaka, a uz njega zapovijedaju "poručnici križevačkog puka Antun Radanović i Rappjan kao satnici; "uz ove služe jošte jedan bečki djački stražanin; zatim Struppi, Hadrović, Zidarić Andro i Hugo Antolković, kao poručnici, a izvan ovih imade 10 graničarskih i množina domaćih podoficira. - Dakle od Legrada i Dubrave neimamo se bojati provale generala Josipovića".¹³

Značajna je i vijest od 8. listopada koja govori o tome da se zbog opasnosti od mađarskih upada regrutiraju dobrovoljci iz redova križevačkih obrtnika i njihovih pomoćnika koji će uz novčanu naknadu iz gradske blagajne po tjedan dana boraviti na kordonu (bile su formirane grupe od po 50 dobrovoljaca). Izvještač opisuje Križevce kao jedan veliki logor/ mjesto predaha za "hiljade i hiljade vojnikah" koji su se kretali ka Dravi, varoš gdje ih dočekuje "stotine kotlova koje kupusom, koje krumpirom napunjenih".¹⁴

Početkom listopada 1848. u vezi s napredovanjem Mađara, u Križevcima je zavladao panični strah, a pokazale su se i organizacijske slabosti u

11 Narodne novine, XIV/1848., od 5. kolovoza 1848.

12 Narodne novine, XIV/1848., od 16. rujna 1848.

13 Narodne novine, XIV/1848., od 6. listopada 1848.

14 Narodne novine, XIV/1848., od 8. listopada 1848.

funkcioniranju narodnih straža. O tome izvještava major *Bogović* pod naslovom "Vesti iz ratišta", br. 117 od 24. listopada; pišući o bataljunu seljaka koji su se pod zapovjedništvom majora Vukotinovića nalazili u Međimurju u blizini Kotoribe i nedisciplinirano napustili bojišnicu zajedno s zapovjednicima Vukotinovićem i Bornemisom. Napuštanje bojišnice posljedica je neprijateljski raspoloženog domicilnog stanovništva koje je bilo pogođeno surovim rekvizicijama "Jelačićevih narodnih stražara".¹⁵

Umjesto zaključka

Pregled novinskih članaka o činiteljima i zbivanjima u Križevcima i Križevačkoj županiji zaključujem popisom imena dvadesetak osoba koje su izravno sudjelovale u događanjima 1848. godine. To su prvenstveno osobe značajne za Hrvatski narodni preporod i revolucionarni pokret; poznati su ilirci i nositelji istaknutih dužnosti u institucijama hrvatskog staleškog društva: veliki sudac Ljudevit Vukotinović, veliki bilježnik Franjo Žigrović, bilježnik Banskog stola Matija Mrazović, prisjednik Sudbenog stola Eduard Zdenčaj, Aleksandar Fodroci, Mirko Bogović, Antun Nemčić i Slavoljub Štriga. Zatim su tu osobe vezane za povijest grada Križevaca: Andrija Uhernik, križevački advokat i učitelj, Marcel Kiepach, Teodor Bošnjak (čiji je životopis malo poznat), Ivan Zidarić, kraljev savjetnik i prvi podžupan koji je u proljeće 1949. postao banski povjerenik za Osijek, Ivan Gašpari, krojač Šmit i "peneznik" Forgač. Popis završava zapovjednicima križevačkih četa koje su boravile na dravskom kordonu: najčešće su spominjani četnik Josip Kamenjak, satnici Antun Radanović i Rappjan, poručnici Struppi, Hadrović, Zidarić Andro, Hugo Antolković te umirovljeni kapetan Dragutin Koritić.

IZVORI I LITERATURA

Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske, Zagreb, 1848., tečaj XIV

Adamček, J. (1963). *Narodne straže 1848-1849*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest (Radovi 5.)

Iveljić, I. (1989) *O značenju unutrašnjeg odsjeka Banskog vijeća (1848-1850)* Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Zavod za hrvatsku povijest (Radovi vol 22)

Iveljić, I. (1992). *Pokušaj stvaranja hrvatske vojske 1848/49*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest (*Časopis za suvremenu povijest* br. 24)

Borošak Marijanović, J. (1998): *Godina 1848. u Hrvatskoj*, Zagreb, Hrvatski povijesni muzej, katalog izložbe

Borošak Marijanović, J. (1999) *Križevci i pokret 1848.: Križevci*, Povijesno društvo Križevci (Cris br.1/1999)

Borošak Marijanović, J. (2003) *Ljudevit Vukotinović-knjževnik, političar, državni činovnik i znanstvenik*, Križevci, Povijesno društvo Križevci (Cris br.1/2003)

Stančić, N. (1997). *Hrvatski sabor 1790-1918.-izgradnja modernog društva i nacionalni pokret*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej. (Katalog izložbe Slava Saboru)

Šidak, J. (1979). *Studije iz hrvatske povijesti 1848-49:* Sveučilište u Zagrebu- Institut za hrvatsku povijest

Šidak, J. (1981). *Hrvatski pokret u doba revolucije 1848-1849*. Zagreb: Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti: Školska knjiga

Summary

Factors contributing to the 1848 movements in Križevci and the county

Keywords: Croatian movement, 1848, National journal/newspaper, Križevci

This work on newspaper articles writing of facts and participants in Križevci and Križevci county is to be completed by a list of 20 names that directly took part in the 1848 events. They were first and foremost persons important for the Croatian National revival and revolutionary movement; well-known Illyrian members and holders of outstanding positions in Croatian class society: High Justice Ljudevit Vukotinović, High Notary Public Franjo Žigrović, Notary at the Government Matija Mrazović, assessor at High Court Eduard

15 Narodne novine, XIV/1848., od 24. listopada 1848.

Zdenčaj, Aleksandar Fodroci, Mirko Bogović, Antun Nemčić and Slavoljub Štriga. They are followed by the persons connected with the town history: Andrija Uhernik, Križevci lawyer and teacher, Marcel Kiepach, Teodor Bošnjak (not much is known about his life), Ivan Zidarić, adviser to the king and first vice county head who became the Ban appointed commissioner for Osijek, Ivan

Gašpari, Šmit, a tailor by profession, and cashier, so called 'peneznik' Fargač. The list is closed by commanders of the Križevci troops that were based on the Drava cordon: squad leader Josip Kamenjak, commanders Antun Radanović and Rappjan, lieutenants Struppi, Hadrović, Zidarić Andro, Hugo Antolković and retired captain Dragutin Koritić.